

Степаненко Сергій Васильович,

д. держ. упр., заступник директора німецької школи інформаційних технологій DITS,
м. Харків

ORCID 0000-0002-9801-1394;

Бушнов Валерій Васильович,

к.т.н., перший віце-президент Універсальної товарної біржі БІГРАНД,
м. Харків

УДК 35:332.122:338.43

doi: 10.34213/ap.19.01.07

РОЗРОБКА ЕЛЕМЕНТІВ АГРАРНОГО РИНКУ ЯК СИСТЕМИ ТА АСПЕКТИ ЙОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Розглянуто основні елементи аграрного ринку як системи. Проаналізовано ситуацію, яка склалася зараз в Україні щодо розбудови інфраструктури ринку сільськогосподарської продукції.

Ключові слова: інструменти управління, ринкові механізми, інфраструктура аграрного ринку

Постановка проблеми. Практика останніх років свідчить про необхідність пошуку нових механізмів і методів державного регулювання процесів економічного розвитку у сфері сільськогосподарського виробництва.

Аналіз світового та українського досвіду дає підстави стверджувати, що успішна сучасна економіка потребує державного втручання та регулювання. Без активної ефективної державної політики неможливо забезпечити економічне зростання та сталий економічний розвиток. Державне регулювання аграрного сектору економіки покликане забезпечувати його рівновагу та сталий розвиток.

Мета державного регулювання економіки – створити таку господарську систему, яка б орієнтувалася на вибір найефективніших варіантів використання наявних факторів виробництва та забезпечення сприятливих соціально-економічних умов життєдіяльності. Теорія державного регулювання економіки проголошує необхідність системного підходу до вибору засобів і методів впливу держави на суб'єкти економічних відносин.

Економіка поділяється на два принципово різних види в залежності від поставлених цілей і засобів досягнення мети. Вона може вчити як окремому підприємцю або структурі збагатитися безвідносно до суспільного добробуту, а може мати своїм пріоритетом формування достойного добробуту для більшості членів суспільства, укріплення і розвиток генетики народу [1].

Найважливішою передумовою ефективного здійснення економічної політики держави є наявність механізму державного регулювання економіки. Механізм державного регулювання економіки – це сукупність різноманітних важелів, інструментів, за допомогою яких держава веде економічну діяльність.

Державне регулювання економічними процесами зумовлюється самою сутністю держави як інституту, покликаного відображати загальну волю та інтереси більшості населення.

Трансформаційні зміни в економіці вимагають від держави нових підходів, методів та інструментів регулювання економіки. Для забезпечення гармонізації національної та глобальної економіки держава вже тепер повинна розробити стратегію ефективного входження України в глобальний світ.

Аналіз світового й українського досвіду дає підстави стверджувати, що успішна сучасна економіка потребує державного втручання та регулювання.

Без активної й ефективної держави неможливо забезпечити економічне зростання, сталий економічний розвиток. Державне регулювання економіки покликане забезпечувати її рівновагу та сталий розвиток.

Державне регулювання економіки в умовах ринкового господарства є системою типових заходів законодавчого, виконавчого та контролюючого характеру, яких вживають правомочні державні установи й суспільні організації з метою стабілізації та адаптації існуючої соціально-економічної системи до умов, що склалися.

В Україні здійснюються економічні реформи, тому сьогодні як ніколи потрібні зусилля для поживлення господарського життя з метою забезпечення стабілізації економіки та прискорення економічного розвитку. Ефективність державного регулювання зростає, коли ці важелі застосовуються не випадково, а системно.

Формування раціональних ринкових інструментів є надзвичайно актуальною задачею сучасного етапу розвитку економіки України. Неможливо ефективно управляти економікою з допомогою ринкових методів і намітити шляхи розвитку і виведення України із кризи, не створивши ринкових інструментів і відповідних механізмів управління [2].

Особливо гостро стоїть питання раціонального управління фінансовими і товарними потоками в аграрному секторі економіки. Відсутність послідовних кроків реформування внутрішнього ринку призвело до згорання національного виробництва, скорочення експорту і, як наслідок, втрати сфер впливу на міжнародних ринках. Україна, маючи величезний потенціал щодо виробництва сільськогосподарської продукції, стала імпортувати цукор, картоплю, м'ясо та інші продукти харчування. Труднощі, які виникають перед підприємствами у зв'язку з переходом до ринку, у більшості випадків пов'язані з відсутністю ринкових інструментів. В Україні немає бірж і оптових ринків сільськогосподарської продукції, тобто, необхідних інституціональних суб'єктів, які мають працювати в якості регуляторів ринку. Тому управлінський персонал підприємств не має досвіду роботи на біржі і оптових ринках сільськогосподарської продукції і тому не має можливості їх використовувати у своїй діяльності. Таким чином, інституційне забезпечення визначення ринкової вартості товару і ціноутворення на агроринку практично відсутнє [3].

Мета статті – розглянути та проаналізувати аграрний ринок як систему і на основі цього виділити найважливіші законодавчо-правові аспекти забезпечення створення його елементів та ефективного функціонування.

Виклад основного матеріалу. Концепція, що використовується для забезпечення оптимальних показників ефективності агроринку, направлена на визначення головної і другорядної цілей, принципів, положень і умов створення, а також, функціонування аграрного ринку. Висока ефективність агроринку може забезпечуватися за рахунок синтезу інституційних структур і вибору значень їх параметрів, процесів і алгоритмів діяльності, що відповідають світовому рівню.

Сільськогосподарське виробництво – це унікальна в своєму роді галузь. Будь-які інші галузі виробництва є за своєю суттю споживаючими, вони здатні лише перевести ту чи іншу річ з одного стану в інший, наприклад: руда – метал – автомобіль; зерно – борошно – хліб. І тільки в сільському господарстві в процесі фотосинтезу за рахунок безоплатної сонячної енергії відбувається процес не перевтілення, а виникнення нового продукту, який дає основу життя на Землі. Питання продовольчої безпеки для державного суверенітету ва-

жать значно більше, ніж військова техніка. Чому так сталося, що ця база для України галузь опинилася в ситуації колосального за своїми наслідками занепаду?

При підвищенні ставки кредитного відсотку першими з народногосподарського комплексу випадають галузі з довгим періодом обороту капіталу, до яких належить сільськогосподарське виробництво. При цьому керівництво країни сподівалося на те, що абстрактний ринковий механізм все відрегулює. Однак відомо, що нерегульований ринок невідворотно налаштовується на максимізацію прибутків лихварів, виробників алкоголю і т. п. В нерегульованому ринку рентабельність завжди знижується від прилавка до землі.

Метою розробки ефективного аграрного ринку є вивід його складових на якісно новий рівень по галузевих напрямках, відповідності функціональним можливостям, технологіям, принципам дії, структурам і параметрам.

Розглянемо загальну структуру атрибутів агроринку (рисунок).

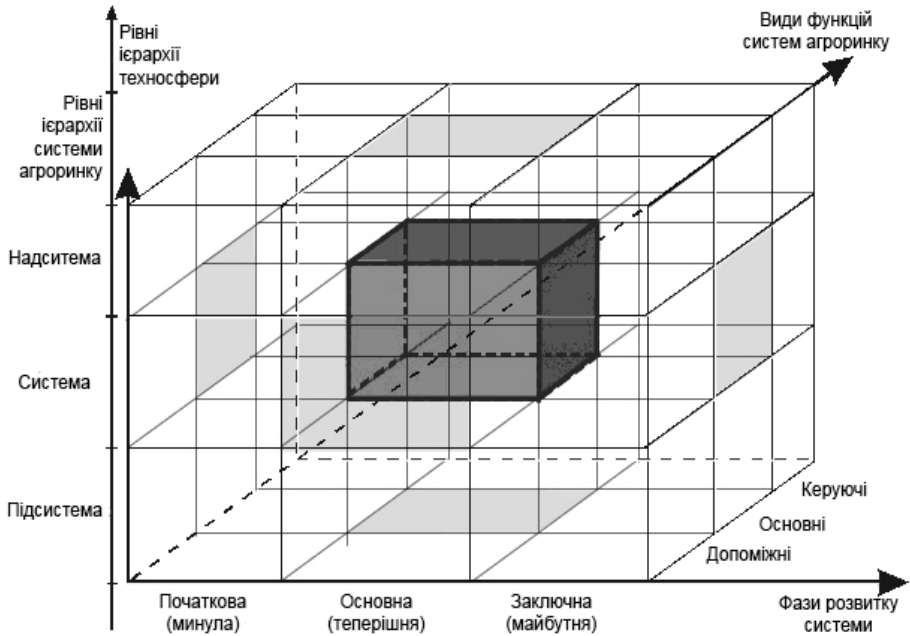

Рисунок. Структура атрибутів агроринку як системи

На рисунку показано зв'язок головних атрибутів агроринку як системи: рівні ієрархії, види функцій, фази розвитку, а також виділено його ядро.

Ядро відповідає рівню ієрхії власне системи агроринку у загальній ієрархії техносфери [5] і його основним функціям на даний час. Воно визначає систему агроринку і задає в той же час його основну відмінну ознаку в області суттєвих атрибутів інституційних суб'єктів, наведених у таблиці 1.

Зазначену в таблиці частину атрибутів, що стосуються визначення галузі застосування і призначення інституційних суб'єктів, можна розглядати як зовнішню по відношенню до системи агроринку, що розкриває значення характерних ознак надсистеми. Функції, принципи дії, процеси, структури і параметри є внутрішніми атрибутами системи агроринку і відповідних підсистем. Вони мають відповідати зовнішнім атрибутам.

Суттєві атрибути інституційних суб'єктів

№ з/п	Суттєві атрибути інституційних суб'єктів
1	Область застосування
2	Призначення
3	Функції
4	Кластери технологічних принципів дії
5	Процеси функціонування і розвитку
6	Структури
7	Параметри

Система агроринку є ідеальною, якщо забезпечує повне досягнення цілей при мінімальних витратах ресурсів у визначені проміжки часу з максимальною вигодою (стратегічною, тактичною, соціально-економічною, екологічною і т. ін.) при природних обмеженнях на її функціонування і розвиток.

При цьому важливою особливістю агроринку є його інтегральна побудова і оптимальне забезпечення ефективних робочих і технологічних процесів в економіці агропромислового комплексу на надсистемному рівні.

На підсистемному рівні супідрядна ціль полягає в тому, щоб отримати найефективнішу інституційну структурну базу по номенклатурі і масштабних факторах, котра визначає надзвичайно високі показники економічної ефективності системи агроринку в цілому.

Вимоги, котрі відображають обмеження надсистеми для самої системи, є основними базовими принципами і положеннями, що пов'язані із створенням ефективного аграрного ринку. Враховуючи дані, наведені в [5, 6], на основі сформульованої доктрини, основними обмежувальними принципами можна вважати наступні:

- відповідність загальним законам розвитку природи і суспільства – відображає загальні вимоги відповідності загальним законам розвитку економіки і направленості дій;
- відповідність світовому порогу знань – це відображення головної умови досягнення граничної ефективності інноваційності інституційних суб'єктів;
- вертикальна і горизонтальна інтегрованість – зв'язок інституційних суб'єктів в умовах реалізації мети у складі аграрного ринку і у відповідності до вимог надсистеми при раціональних межах системи;
- орієнтація на надзвичайно високі показники ефективності і глобальну конкурентноспроможність – відображає умови здійснення діяльності в міжнародній ринковій інфраструктурі;
- направленість на формування технологій п'ятого, шостого і наступних технологічних укладів – орієнтує на діяльність, котра реалізує головні пріоритети розвитку агропромислової галузі.

При виборі управлінських рішень під час створення агроринку вимоги-принципи надсистем вищого ієрархічного рівня по відношенню до своїх супідрядних систем слід розглядати як досягнення, котрі при проектуванні інституційних суб'єктів агроринку є обов'язковими для виконання.

Розглянемо агроринок у різних умовах, що створюють надсистему. Для цього виділимо основні види базових обмежень. Серед них:

- глобальні обмеження, що відображають соціальні, економічні, науково-технічні і технологічні прогнози. Вони необхідні для визначення множини супідрядних цілей, меж розвитку і профільних обмежень при створенні інституційних суб'єктів агроринку;

– системно-ієрархічні обмеження, котрі використовуються для формування структурного складу інституційних суб'єктів системи агроринку і його підсистем;

– інноваційні обмеження – для розробки методів інноваційного розвитку аграрного ринку.

При створенні агроринку держава виконує такі функції:

– законодавче регулювання основ економічної, господарської діяльності;

– контроль за дотриманням встановлених законом правил економічної та господарської діяльності;

– захист відносин та прав учасників господарської діяльності, що виникають у зв'язку із виконанням цих правил;

– забезпечення соціальної спрямованості економіки.

Із цього виникають необхідні законодавчо-правові аспекти.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, можна сформулювати основні положення і умови для забезпечення високої ефективності аграрного ринку, із врахуванням реалізації повного життєвого циклу інституційних суб'єктів:

1. Система агроринку повинна забезпечувати реалізацію видів функцій агропромислового комплексу: основних, управлінських і допоміжних. Головною умовою виконання цього положення є організація відповідних структур, параметрів і алгоритмів функціонування агроринку і його підсистем, відповідно антропному принципу із врахуванням усіх етапів життєвого і більш високих циклів розвитку.

2. Функціонування підсистем агроринку повинно будуватися по паралельно-послідовному принципу з максимальною ефективністю. Це необхідно для забезпечення прозорого ціноутворення на продукцію агропромислової галузі. Для реалізації цього положення необхідно застосувати інтегроване управління, що поширюється на всю ієрархію рівнів системи агроринку, і множини інших способів управління, що застосовуються для складних напівфункціональних систем [7].

3. При створенні агроринку необхідно забезпечити функціонування підсистем, направлене на погоджений загальний кінцевий результат. Це положення витікає із необхідності досягнення кінцевого загального результату діяльності системи відповідно призначення і головної цільової функції агроринку. Головною функцією агроринку є цільова, що відповідає системній стратегії, тобто організація процесу продажу агропродукції за ринковими цінами з можливістю забезпечення планування виробництва з використанням форвардних і ф'ючерних механізмів.

4. Забезпечення високої ефективності агроринку по вибіркових критеріях із врахуванням наявних обмежень на всіх ієрархічних рівнях системи. Головною умовою його реалізації є комплексна оптимізація інституційних суб'єктів агроринку.

5. Забезпечення підбору ефективних критеріїв оптимальності суб'єктів ринку при створенні і функціонуванні агроринку, а також умов зміни структур і параметрів його інституційних суб'єктів. Реалізація цього положення можлива при науковому обґрунтуванні видів і типів критеріїв.

Відзначені головні принципи, умови і основні положення можуть бути забезпечені при варіативному підході до формування області застосування, необхідного призначення, функціональності та інших базових атрибутів агроринку. Необхідність виконання комплексної структурно-параметричної оптимізації агроринку передбачає реалізацію можливостей з прозорого ціноутво-

рення, створення умов для оптимізації планів агровиробників з виробництва сільськогосподарської продукції (можливість укладання форвардних контрактів), забезпечення страхування (хеджування) від несприятливих цінових коливань на ринку (можливість укладання ф'ючерсних контрактів) і т.ін.

Визначення конкретних положень наведеної концепції і розробка методу її реалізації можуть бути виконані на основі алгоритму, котрий створює інформаційні передумови для розробки структурних і параметричних моделей інституційних суб'єктів агроринку і його підсистемних елементів із врахуванням впливу надсистеми.

Агропромисловий комплекс в цілому, з його характеристиками і параметрами, є надсистемою по відношенню до аграрного ринку. Задача агроринку – забезпечити ефективну роботу агропромислового комплексу, котрий в свою чергу повинен дозволити економіці країни ефективно виконувати свої функції.

У подальших дослідженнях необхідно конкретизувати характеристики інституціональних суб'єктів та необхідні законодавчо-правові акти для ефективного функціонування аграрного ринку.

Якщо ми хочемо зберегти Україну як суверенну державу, то ми зобов'язані зупинити непосильне банківське лихварство, провести розрахунки рівнянь міжгалузевого балансу та обґрунтувати математично-економічно податково-компенсаційну політику, яка б забезпечувала взаємопов'язаний розвиток народногосподарського комплексу країни. При цьому всі галузі, включаючи і сільське господарство, повинні стати в кадровому та фінансовому відношенні однаково привабливими.

Список використаних джерел

1. Степаненко С. В. Державне регулювання процесів економічного розвитку в сфері суспільного відтворення: регіональний аспект : дис. ... д-ра держ. упр. : 25.00. Запоріжжя, 2016. 383 с.
2. Тернюк Н. Э., Сердюк А. Д., Бушнов В. В. Роль рыночных инструментов в государственном управлении экономикой Украины, на примере агропромышленного комплекса. *Сучасні проблеми науки та освіти* : тези доп. XI Міжнар. наук.-практ. конф., 29 квіт. – 9 трав. 2011 р. Ялта, 2011. С. 151–153.
3. Малахова Н. Б. Институциональное обоснование стоимости товара как интереса общества в каждом акте рыночного обмена. *Научные труды ДонНТУ. Серия: экономическая*. 2010. Вып. 38-1. С. 25–27.
4. Павленко А., Пастухов А., Войчак А. Концепция и организационно-экономические принципы развития национального рынка Украины *Экономика Украины*. 1994. № 3.
5. Тернюк Н. Э., Дудукалов Ю. В., Федченко В. В., Гладкая Н. Н. Системно-процессное моделирование технических систем в GALS-технологиях. *Открытые информационные и компьютерные интегрированные технологии : сб. НАКУ "ХАИ"*. 2011. № 49. С. 124–133.
6. Беловол А. В., Кордюк В. А., Тернюк Н. Э. Общие модели структур циклов, функций и процессов технологических систем. *Автомобильный транспорт* : сб. науч. труд. 2005. Вып. 16. С. 112–116.
7. Беловол А. В. Обеспечение производительности многоименных механообрабатывающих производств на основе синтеза структур технологических систем : дис. ... канд. техн. наук : 05.02.08. Харьков, 2011. 194 с.
8. Степаненко С. В. Суспільно-корисна економіка та її основні принципи і розрахунки на прикладі соціально-економічного розвитку сільськогосподарського регіону. *Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України*. 2012. № 2. С. 105–113.

References

1. Stepanenko, S.V. (2016). Derzhavne rehuliuivannia protsesiv ekonomichnoho rozvytku v sferi suspilnoho vidtvorennia: rehionalnyi aspekt. *Doctor's thesis*. Zaporizhzhia [in Ukrainian].
2. Ternyuk, N.E., Serdyuk, A.D., Bushnov, V.V. (2011). Rol rynochnykh instrumentov v gosudarstvennom upravlenii ekonomikoy Ukrainy: na primere agropromyshlennogo kompleksa. *Suchasni problemy nauky ta osvity: tezy dop. Khl Mizhnar. nauk.-prakt. konf., 29 kvit. – 9 trav. 2011 r. Yalta, 151–153* [in Russian].

3. Malakhova, N.B. (2010). Institutionalnoye obosnovaniye stoimosti tovara kak interesa obshchestva v kazhdom akte rynochnogo obmela. *Nauchnyye trudy DonNTU. Seriya: ekonomicheskaya, issue 38-1, 25–27* [in Russian].

4. Pavlenko, A., Pastukhov, A., Voychak, A. (1994). Kontsepsiya i organizatsionno-ekonomicheskiye printsipy razvitiya natsionalnogo rynku Ukrainy *Ekonomika Ukrainy, 3* [in Russian].

5. Ternyuk, N.E., Dudukalov, Yu.V., Fedchenko, V.V., Gladkaya, N.N. (2011). Sistemno-protsessnoye modelirovaniye tekhnicheskikh sistem v GALS-tekhnologiyakh. *Otkrytyye informatsionnyye i kompyuternyye integrirovannyye tekhnologii : sb. NAKU "KhAI", 49, 124–133* [in Russian].

6. Belovol, A.V., Kordyuk, V.A., Ternyuk, N.E. (2005). Obshchiye modeli struktur tsiklov. funktsiy i protsessov tekhnologicheskikh sistem. *Avtomobilnyy transport : sb. nauch. trud., issue 16, 112–116* [in Russian].

7. Belovol, A.V. (2011). Obespecheniye proizvoditelnosti mnogonomenklaturnykh mekhanooobrabatyvayushchikh proizvodstv na osnove sinteza struktur tekhnologicheskikh sistem. *Doctor's thesis. Kharkov* [in Russian].

8. Stepanenko, S.V. (2012). Suspilno-korisna ekonomika ta її osnovni printsipi i rozrakhunki na prikladi sotsialno-ekonomichnogo rozvitku silskogospodarskogo regionu. *Zbirnik naukovikh prats Natsionalnoi akademii derzhavnogo upravlinnya pri Prezidentovi Ukraini, 2, 105–113* [in Ukrainian].

Stepanenko S. V., Doctor of Public Administration, Deputy Director of the German School Information Technology DITS, Kharkiv
ORCID 0000-0002-9801-1394;

Bushnov V. V., PhD in Technical Sciences, First Vice-President of Universal Commodity Exchange BIGRAND, Kharkiv

DEVELOPING ELEMENTS OF AGRICULTURAL MARKET AS SYSTEM AND ASPECTS OF ITS PROVISION

The practice of the recent years testifies to the necessity for searching for new mechanisms and methods of state regulation of the economic development processes in the sphere of agricultural production.

Analysis of the world and Ukrainian experience provides grounds for stating that a successful modern economy requires state intervention and regulation. Without an active and efficient state policy, it is impossible to ensure economic growth and sustainable economic development. The state regulation of the agricultural sector of the economy is intended to secure its balanced and stable development.

The state regulation of the economy under the market conditions is a system of typical legislative, executive and controlling measures which are used by authorized government institutions and non-governmental organizations with the aim to stabilize and adapt the existing socio-economic system to the current conditions.

The paper objective is to consider and analyze the agricultural market as a system, and on this basis, to identify the most important legislative-legal aspects of creating its elements and ensuring its effective functioning.

The concept used for obtaining optimal values of the agricultural market indices is directed to determine the primary and secondary objectives, principles, provisions and conditions for the market creation and functioning. High efficiency of the agricultural market can be provided due to synthesis of institutional structures and selection of the values of their parameters, processes and algorithms that conform to the world level.

The agricultural market system is perfect, when it promotes complete achievement of goals at minimum resource spending, in determining the length of time with the maximum profit (strategic, tactical, socio-economic, environmental etc.) under the natural restrictions of its functioning and development.

If we want to safeguard Ukraine as a sovereign state, we must stop the unbearable bank usury, make calculations of the inter-branch balance equations, and substantiate mathematically and economically the tax compensatory policy which could ensure interrelated development of the country's national economic complex. In such a case, all branches, including agriculture, should become attractive both in regard to staffing and financing.

Key words: management tools, market mechanisms, infrastructure of agricultural market.

Надійшла до редколегії 22.01.2019 р.